

سیمای «اهل بیت» در آیه تطهیر از منظر فریقین

□ سلمان احمدی *

چکیده

در قرآن کریم آیات زیادی در باره اهل بیت علیهم السلام نازل شده است که «آیه تطهیر» یکی از مهم‌ترین آنها است. در این آیه مبارکه، جایگاه و منزلت اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام به خوبی تبیین و ترسیم شده است. در این نوشتار تلاش شده است که با استناد به مدارک و منابع اسلامی جایگاه اهل بیت در آیه تطهیر با دورویکرد شیعی و سنی و تعیین مصداق آن به روشنی بیان شود. در این راه، نخست به مبحث معناشناسی موضوع پرداخته و معنای لغوی و اصطلاحی اهل بیت روشن شده است. آن گاه بحث مصداق‌شناسی اهل بیت و اینکه آیا در باره اهل بیت در قرآن کریم آیه یا آیاتی نازل شده است یا نه، پیش آمده و در بررسی آیه شریفه از شأن نزول و بررسی حدیث شریف کساء نیز غفلت نشده و سرانجام به این نتیجه می‌رسد که آیه تطهیر در باره پنج نفر (رسول خدا، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام) نازل شده و شامل دیگران از قبیل همسران، یا همسران و فرزندان و یا بنی هاشم و بنی عبدالمطلب و غیره نمی‌شود، زیرا آیه تطهیر از کسانی سخن می‌گوید که از هرگونه خطا و اشتباه مصون هستند و به اتفاق شیعه و سنی همسران و فرزندان یا بنی هاشم و غیره معصوم و مصون از خطا و اشتباه نبودند. در پایان این نوشتار، رویکرد برخی از مفسران عامه در تفسیر آیه تطهیر بیان و نقد و بررسی شده و ناتمامی آن رویکرد به اثبات رسیده است.

واژگان کلیدی: اهل بیت، آیه تطهیر، حدیث کساء، عصمت.

*. دانش آموخته مطبق کارشناسی ارشد جامعه‌المصطفی صلوات الله علیها العالمیه قم در رشته فقه و اصول.

مقدمه

آیه تطهیر، «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب/ ۳۳) یکی از آیاتی است که بحث های فراوانی را در بین مفسران و متکلمان اسلامی برانگیخته است. متکلمان شیعه این آیه را یکی از دلایل نقلی اثبات عصمت اهل بیت علیهم السلام دانسته و طبق آن معصوم بودن و مصونیت اهل بیت و در رأس آنان حضرت علی علیه السلام را نتیجه گرفته است. بیشتر مفسران اسلامی در تفسیر این آیه به دو نکته بیشتر توجه داشته اند: نکته اول اینکه اهل بیت به چه معنا است و منظور از آن چه کسانی هستند؟ نکته دوم این که رجس به چه معنا است و منظور از تطهیر از رجس چیست؟

در این که این آیه شریفه بیانگر جایگاه رفیع و موقعیت منحصر به فرد اهل بیت علیهم السلام است، مفسران دو مکتب شیعه و سنی در آن اتفاق نظر داشته و از مسلمات تفسیری تلقی شده و منظور از آن پنج نفر است که مشهور به اصحاب کساء هستند و آنها عبارتند از وجود مبارک رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، دخترش فاطمه زهرا علیها السلام، حضرت علی علیه السلام، امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام می باشد.

در توضیح نکته دوم گفته شده است که رجس، معانی و موارد کاربرد فراوانی دارد که هم شامل پلیدی و ناپسندی ظاهری و هم باطنی می شود و این معنا اعم از شیء، عمل و عقیده است. هم چنانکه مثلا خوک یک حیوان پلیدی است که دارای قذارت و رجاست تنفرآور است، عقاید و باورهای باطل یا کار و عمل لهو و باطل نیز دارای پلیدی و ناپسندی و تنفر است.

معناشناسی «اهل بیت»

اهل بیت یک واژه ترکیبی است که از دو کلمه «اهل» و «بیت» تشکیل و ترکیب شده است. در کتابهای لغت و واژه شناسی «اهل» به معنی «انس و وابستگی خاص آمده و از نظر فراگیری و محدودیت دارای مراتب و درجات می باشد. این واژه شامل زن، فرزندان، نوه ها و دامادها می شود و گاهی یکی از مراتب نامبرده از اهلیت ساقط می شود زیرا وابستگی میان

شان از بین می‌رود» (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ج ۱، ص ۱۶۹). و «بیت به مفهوم محل برگشت و سکونت، محل سکونت شبانه و به معنی عام کلمه همان چیزی که امروزه آن را خانه می‌گویند. و هنگامی که این دو واژه باهم ترکیب می‌شود همان معنی اصلی اش حفظ شده و گاهی با اندک توسعه یا تضییق به کار می‌رود. اهل بیت در شکل ترکیبی اش به معنی ساکنان خانه، خویشان و بستگان و خانواده می‌باشد.» (همان). در عرف دینی مسلمانان اگر واژه «اهل بیت» به تنهایی استعمال شود، منظور از آن اهل بیت پیامبر اسلام ﷺ است (ابن منظور، ج ۱، ص ۱۸۶ و راغب اصفهانی، ص ۲۹).

مصادق شناسی اهل بیت

در مفهوم اصطلاحی و مصادیق این کلمه (اهل بیت) میان دو فرقه شیعه و سنی اختلاف دیدگاه وجود دارد. عالمان شیعه اهل بیت را به بخشی از اعضای خاندان رسول خدا اطلاق می‌کنند که دارای ویژگیها و مؤلفه های خاصی هستند مانند نسبی بودن و همسویی و پیوند علمی و عملی با رسالت پیامبر ﷺ (بابایی، ۱۳۸۱ ج ۱، ص ۶۷ و ۶۸). مصادق این مفهوم در زمان حیات رسول خدا ﷺ همان پنج نفر بودند که مشهور به پنج تن آل عبا است و آنها عبارتند از وجود مبارک رسول خدا ﷺ، امام علی، فاطمه زهرا، امام حسن و امام حسین علیهم السلام. (بیضون، ۱۳۷۵، ص ۳۴۰)

اما عالمان اهل سنت آراء مختلف و پراکنده ای در مفهوم اصطلاحی و مصادق اهل بیت دارند. عده ای از دانشمندان آنها مصادق اهل بیت در آیه مبارکه تطهیر را «علی، فاطمه، حسن و حسین: می‌دانند، بعضی دیگر آن را منحصر به زنان پیامبر کرده است، (طبری، ۱۴۱۲، ج ۲۲، ص ۶-۸) عده ای آن را زنان و فرزندان به شمول علی (رازی، ۱۴۲۰، ج ۹، ص ۱۶۸) و جمعی نیز توسعه داده و شامل تمام بنی هاشم و بنی عبدالمطلب دانسته است. (آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱۱، ص ۱۹۵-۱۹۷)

قدر مسلم و مشترک بین دانشمندان شیعه و سنی از مصادق اهل بیت که هر دو دسته قبول دارند امام امیرالمومنین علی، فاطمه زهرا، امام حسن و امام حسین علیهم السلام هستند. گر

چه به اعتقاد شیعه مصداق اهل بیت علی و فاطمه و یازده فرزند معصوم شان می باشند.

بررسی آیه مبارکه «تطهیر»

«إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (سوره احزاب، آیه ۳۳)؛
خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند.

شأن نزول آیه تطهیر

نزول آیه تطهیر در شأن اهل بیت: و تطبیق آیه بر آن ها از قطعیات و متواترات در میان دانشمندان علم تفسیر و حدیث نزد شیعه و اهل سنت است.

بیشتر مفسران اسلامی حدیثی را که معروف به حدیث کساء است در ذیل تفسیر این آیه و یا در برخی تفاسیر مثل مفاتیح الغیب فخر رازی ذیل آیه مباحله نقل کرده است. قصه حدیث کساء این است که پیامبر خدا، چهار نفر از نزدیکان خویش (علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام) را خواست و یا بنا به نقل دیگر آنها خود خدمت رسول خدا رسیدند، و رسول خدا عبایی را روی آنها انداخت و فرمود: خدایا اینها اهل بیت و خاندان من هستند و پلیدی و آلودگی را از آنها دور کن. و در همین هنگام آیه مبارکه تطهیر نازل شد. (رازی، ۱۴۲۰، ج ۸، ص ۲۴۷).

شیخ طوسی حدیث کساء را از ابوسعید خدری، انس بن مالک، عایشه، ام سلمه و واثله بن اسقع نقل می کند. (طوسی، بی تا، بی جا، ج ۸، ص: ۳۴۰).

فخر رازی نیز این حدیث را ذیل آیه مباحله نقل می کند سپس می گوید «بدان که این روایت، همچون روایتی است که صحت آن مورد اتفاق در میان علمای تفسیر و حدیث است.

بررسی مفهوم حدیث کساء

در یک بررسی و مرور کلی در منابعی که این حدیث را نقل کرده اند، به این جمع بندی می رسیم که حدیث شریف کساء بیانگر دو جنبه اثباتی و سلبی در مصداق و مورد اهل بیت است. در بخش اثباتی بیان می کند چه کسانی مصداق اهل بیت هستند تا از هرگونه رجس و آلودگی به دور باشند. مفسران و محدثان شیعه و سنی به اتفاق در این قسمت نام پنج تن را ذکر

می‌کنند، همان‌هایی که زیر عباء یا کساء جمع شدند و آیه تطهیر در شأن و فضیلت شان نازل شد، محمد، علی، فاطمه، حسن و حسین:.. از جمله احادیثی که اهل بیت را منحصر در همان پنج تن می‌داند حدیثی است که حسکانی نقل کرده و گفته است که «و این آیه تنها درباره همان پنج تن نازل شده است» (حسکانی، ۱۴۱۱ ق. ج ۲ ص ۴۰).

در جنبه سلبی نیز در احادیث متعدد آمده است که برخی از همسران رسول خدا مثل ام سلمه و عایشه نیز آمدند و می‌خواستند که در جمع آنان بییوندند، پرسیدند یا رسول الله ما هم جزء اهل بیت هستیم؟ رسول خدا ﷺ آنان را نفی کرده و جزء اهل بیت ندانست. مثلاً در حدیثی که در شواهد التنزیل به صورت مسند نقل شده: راوی می‌گوید همراه مادرم نزد عایشه رفتیم، مادرم از او در باره شرکتش در جنگ جمل (که عایشه در آن جنگ نقش کلیدی داشت) پرسید، عایشه گفت: این يك تقدیر الهی بود، آنگاه درباره علی علیه السلام سؤال کرد، او در پاسخ چنین گفت:

آیا از من درباره کسی سؤال می‌کنی که محبوبترین مردم نزد پیامبر صلی الله علیه و آله بود، و از کسی می‌پرسی که همسر محبوبترین مردم نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، من با چشم خود دیدم علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام را که پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را در زیر پارچه ای جمع کرده بود و فرمود: خداوندا اینها خاندان و حامیان من هستند، رجس و پلیدی را از آنها ببر و آنها را از آلودگی‌ها پاک فرما.

(عایشه می‌گوید) من گفتم: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله آیا من نیز از آنها هستم؟

پیامبر فرمود «دور باش! تو بر خیر و نیکی هستی. (همان، ص ۶۲)

نظیر روایت ذکر شده، روایتی است که در باره ام سلمه نقل شده است. (سیوطی، ۱۴۰۴ ق.

ج ۵، ص ۱۹۸؛ طبرسی، ۱۳۶۰ ش. ج ۸، ص ۵۵۹).

بنابراین، «اهل بیت» که از هر گوینه آلودگی و رجس پاک هستند، تنها پنج تن آل عبا هستند

نه افراد دیگر از همسران و خانواده رسول خدا صلی الله علیه و آله.

آیه تطهیر و عصمت اهل بیت

در کتابهای حدیثی و تفسیری شیعه و سنی، ذیل آیه مبارکه تطهیر، روایاتی از رسول خدا ﷺ نقل شده است که به گونه آشکار، دلالت بر عصمت اهل بیت ﷺ دارد، یعنی رسول خدا نیز از آیه مبارکه تطهیر عصمت اهل بیت ﷺ را فهمیده است و می دانیم که فهم رسول خدا از آیات قرآن، مثل فهم افراد عادی نیست که احتمال خطا در آن برود.

مثلاً در تفسیر آیه مبارکه تطهیر روایت شده است که اهل بیت ﷺ «مُطَهَّرُونَ مَعْصُومُونَ» (خزاز رازی، ۱۴۰۱ق، ص ۱۵۶)، است و در برخی از منابع به این تعبیر آمده است «... فَأَنَا وَأَهْلُ بَيْتِي مُطَهَّرُونَ مِنَ الذُّنُوبِ» (بیهقی، بی تا، ج ۱، ص ۱۷۱؛ فسوی، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۱۰۵؛ سیوطی، ۱۹۹۳، ج ۶، ص ۶۰۶؛ شوکانی، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۲۸۰؛ آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۲۲، ص ۱۴) یعنی صراحتاً گفته شده است که آنان معصوم از هر نوع گناهان و مصون از هر رجس و پلیدی و ناپاکی هستند، و معنای عصمت هم جز این نیست.

علاوه بر مطلب فوق، کیفیت استدلال به آیه مبارکه تطهیر برای اثبات عصمت اهل بیت، متوقف به مقدمات ذیل می باشد:

- ۱) با توجه به واژه «انما» در صدر آیه مبارکه که مفهوم انحصاری دارد، معنای آیه مبارکه این می شود که: خداوند تنها اراده کرده است که اهل بیت را تطهیر کند.
- ۲) اراده تشریحی خداوند درباره تطهیر و پاک کردن بندگان، اختصاص به کسی ندارد، بلکه شامل تمام انسانها مکلف می شود و خداوند از همگان خواسته است که پاک و طاهر باشند.
- ۳) وقتی اراده تشریحی، اختصاصی به کسی ندارد، پس خداوند با اراده تکوینی خود خواسته است که این بندگان پاک باشند.
- ۴) اراده تکوینی خداوند نیز حتماً محقق می شود و تخلف پذیر نیست.
- ۵) تطهیری که در این آیه بیان شده، هیچ قیدی ندارد و به صورت مطلق است و هر گونه پلیدی و ناپاکی را نفی می کند.

۶) هیچ طایفه‌ای از مسلمانان، ادعای عصمت هیچ‌یک از منسوبان پیامبر اکرم ﷺ را به جز شیعه ندارد که معتقد به عصمت حضرت زهرا ﷺ و ائمه دوازده‌گانه ﷺ هستند. بنابراین،

این آیه عصمت و مصونیت امامان شیعه از گناه و خطا را اثبات می‌کند. (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۶، ص ۳۱۰-۳۱۲)

رویکردها در باره اهل بیت

در ابتدای امر و از ظاهر عبارات برخی از مفسرین در تأویل آیه تطهیر (شوکانی، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۳۲۱؛ طبری، ۱۴۱۲، ج ۲۲، ص ۵-۷)، این گونه برداشت می‌شود که مقصود از اهل بیت در آیه تطهیر یکی از دو گروه هستند: یا پنج تن آل عبا و یا همسران رسول خدا. در حالی که هیچ محدث و مفسری تنها به گزینه دوم نمی‌تواند ملتزم شود، زیرا آنهایی که مصداق اهل بیت را زنان رسول خدا می‌دانند، به علاوه این پنج تن آنها را نیز جزء اهل بیت قلمداد می‌کنند، چنانکه ابن کثیر در «تفسیر القرآن العظیم» (ابن کثیر، ۱۴۱۹ق، ج ۶، ص ۳۶۵)، شوکانی در «فتح القدير» (شوکانی، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۳۲۱-۳۲۳)، فضل الله در «من وحی القرآن» (فضل الله، ۱۴۱۹ق، ج ۱۸، ص ۲۲۹) اشاره نموده اند.

برخی از مفسران، با توجه به اختلاف روایات، گفته اند که ما باید بین مفهوم اهل بیت و شأن نزول آن تفکیک قائل شویم، آنها شأن نزول آیه را همسران رسول خدا دانسته و مفهوم آیه را عام قلمداد کرده و گفته اند شامل بیش از زنان رسول خدا می‌شود، زیرا احادیث زیادی از رسول خدا و اصحاب آن حضرت وارد شده که علی، فاطمه، حسن و حسین: نیز اهل بیت هستند (ابن کثیر، همان)

الف) رویکرد نخست

منظور از اهل بیت تنها همسران رسول خدا هستند و نه دیگران. قائلین به این دیدگاه به چند دلیل تمسک کرده اند:

دلیل اول: معنای ظاهر و روشن آیه مبارکه این است که مقصود از اهل بیت کسانی باشند که در خانه رسول خدا ساکن باشند، و آنها جز همسران رسول خدا ﷺ نمی‌تواند باشد.

دلیل دوم: سیاق و موقعیت قرار گرفتن آیه مبارکه نشانگر این است که منظور از اهل بیت زنان رسول خدا باشد، زیرا آیات قبل از آیه تطهیر و نیز آیات بعد از آن راجع به زنان رسول

خدا ﷺ است، طبیعی است که این آیه نیز در باره همان ها باشد و با ماقبل و مابعد خود رابطه مفهومی داشته باشد.

دلیل سوم: شأن نزول آیه، چنانکه طبری و غیره روایتی را نقل کرده که آیه تطهیر در شأن همسران رسول خدا ﷺ نازل شده است.

ب) رویکرد دوم

منظور از اهل بیت تنها پنج تن آل عبا یعنی رسول خدا، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام می باشند. معتقدین به این دیدگاه به ادله زیر تمسک جسته اند:

دلیل اول: ضمیرها در آیه شریفه به صورت مذکر آمده است، مانند «عنکم» و «یطهرکم». اگر منظور تنها همسران رسول خدا می بود، باید ضمایر به صورت مؤنث می آمد مانند «عنکن» و «یطهرکن». پس مراد زنان رسول خدا نیستند.

دلیل دوم: روایات زیادی نقل شده است که منظور از اهل بیت در آیه تطهیر تنها پنج تن هستند و نه غیر آنها که به نمونه هایی از روایات قبلاً اشاره شد.

دلیل سوم: روایاتی که شأن نزول آیه را پنج تن ذکر کرده است.

ج) رویکرد سوم

منظور از اهل بیت، هر دو دسته هستند؛ هم زنان رسول خدا به همان دلیلهایی که یادآوری شد، و هم علی و فاطمه و دو فرزندش، زیرا آنان از اقارب و نزدیکان نسبی و خونی رسول خدا ﷺ هستند. مؤید این دیدگاه روایاتی است که در باره شأن نزول و مصداق اهل بیت نازل شده و گفته است که منظور و مصداق آیه تطهیر پنج تن هستند. این دیدگاه در واقع خواسته بین دو دیدگاه اول و دوم یک نوع توافق ایجاد کند و بگوید آیه مبارکه مطلق است و با اطلاقش شامل هر دو دسته می شود.

د) رویکرد چهارم

منظور از اهل بیت، بنی هاشم هستند؛ زیرا از ابن عباس روایت شده که منظور از آل رسول خدا

کسانی هستند که پس از آن حضرت صدقه بر آنان حرام باشد مثل آل علی، آل عقیل، آل جعفر و آل عباس. قائلین به این دیدگاه مراد از «بیت» در «اهل البیت» را بیت نسب می‌دانند یعنی کسانی که با رسول خدا رابطه نسبی دارند اهل بیت او به شمار می‌روند و زنان رسول خدا خارج از این مفهوم هستند. (شوکانی، همان)

ارزیابی رویکردها

در یک جمع بندی کلی و بررسی مستندات و ادله رویکردها به این سرانجام می‌رسیم که آنچه که از استحکام و برتری بیشتری برخوردار است، رویکرد دوم است، زیرا هم از نظر کمیت روایات، بیشترین را به خود اختصاص داده است، و هم از نظر صحت و وثاقت، روایاتی در بین آنها است که از رسول خدا به سند صحیح نقل شده است، مثل حدیث ام سلمه که از رسول خدا نقل می‌کند که آیه مبارکه در خانه ام سلمه بر رسول خدا نازل شد در حالیکه با اهل بیت خود در آنجا بود، این روایت از غیر ام سلمه نیز نقل شده است.

با بررسی پیرامون روایات رویکرد دوم به این نتیجه می‌رسیم که عالمان شیعه و سنی پیرامون این دیدگاه بیش از هفتاد حدیث نقل کرده اند، در منابع اهل سنت از طرق متعدد از ام سلمه، عایشه، ابوسعید خدری، سعد، واثله بن اسقع، ابوحمراء، ابن عباس، ثوبان، عبد الله بن جعفر، علی، حسن بن علی نزدیک به چهل حدیث روایت شده است.

منابع شیعه نیز از امام علی، امام سجاد، امام باقر، امام صادق، امام رضا علیه السلام ام سلمه، ابوذر، ابولیلی، ابوالاسود دثلی، عمرو بن میمون اودی، و سعد بن ابی وقاص بیش از سی طریق روایت مذکور نقل شده است که منظور از اهل بیت، پنج تن هستند. (ر.ک. فضل الله، ۱۴۱۹ق، ج ۱۸، ص ۳۰۰-۳۰۱)

رویکرد طبری در تفسیر آیه تطهیر

آشکار شد که مصادیق آیه مبارکه تطهیر چه کسانی هستند و نیز از مسلمات حدیث و تاریخ است به گونه ای که به حد تواتر و یقین رسیده است که مصداق آیه پنج تن هستند و هیچ اهل علم و اطلاعی در آن تشکیک و تردید نکرده است که در مباحث پیشین به آن اشاره شد

و نمونه‌هایی از روایات نیز نقل شد.

طبری علی رغم تواتر، یقین، اطمینان و اجماعی که در مصداق آیه تطهیر در منابع حدیثی، تاریخی و تفسیری مسلمین به شمول تمام مذاهب اسلامی وجود دارد، در تفسیر و تأویل آیه مبارکه تطهیر و اینکه مقصود از اهل بیت در این آیه چه کسانی هستند، از حکایت همیشگی اش (نقل اختلاف) سخن به میان می‌آورد و می‌گوید: اهل تأویل و تفسیر در منظور از «اهل البیت» اختلاف نظر دارند؛ برخی گفته‌اند منظور از آن رسول خدا ﷺ، علی، فاطمه، حسن و حسین: هستند. دلیل و شاهد این دسته را در ادامه نقل می‌کند و ۱۳ حدیث را بر می‌شمارد. (طبری، ۱۴۱۲، ق، ج ۲۲، ص ۵-۷)

عده دیگر گفته‌اند که مراد از اهل بیت در آیه مبارکه تطهیر، همسران رسول خدا هستند. برای این دیدگاه تنها یک حدیث نقل می‌کند. (طبری، ۱۴۱۲، ق، ج ۲۲، ص ۷) و بدون اینکه خود در میان دو دیدگاه داوری کند وارد تفسیر آیات بعدی می‌شود. از این رویکرد طبری می‌توان به ایجاد تشکیک و تردید تعبیر کرد؛ زیرا هر خواننده‌ای که به این قسمت از تفسیر ایشان مراجعه کند، نمی‌تواند به طور قاطع حکم کند که طبری به کدام دیدگاه متمایل و معتقد است، از این رو در بدو امر برای بسیاری از کسانی که تسلط کافی بر مبانی و منابع حدیثی و تفسیری ندارد یک نوع سردرگمی و تردید ایجاد می‌شود و نمی‌تواند قاطعانه حکم کند که منظور از اهل بیت در آیه تطهیر چه کسانی هستند.

نقد و بررسی رویکرد طبری

طبری حتی اشاره به این نکته هم ندارد تا شک و تردید برای یک عده ایجاد نشود، تنها با ذکر یک روایت و بدون کدام توضیح، منظور از «اهل بیت» در آیه تطهیر را مجمل و مشکوک گذاشته و رد شده است.

جهت بررسی و نقد روش طبری در آیه تطهیر، اشاره‌ای به دیدگاه‌ها در مورد این آیه و ادله آنها شده و دیدگاه مورد نظر با مستندات و شواهد روشن، تعیین و تقویت گردید.

با توجه به مطالب یاد شده رویکرد نخست که می‌گوید منظور از اهل بیت، همسران رسول خدا هستند، بعید به نظر می‌رسد، زیرا یک روایت در مقابل بیش از هفتاد روایت،

نمی‌تواند قرار بگیرد. به علاوه اینکه آن روایت از رسول خدا نقل نشده بلکه طبق نقل طبری، علقمه گفت: عکرمه در بازار ندا می‌کرد که آیه تطهیر در باره زنان رسول خدا نازل شده است.

سیاق آیه که یکی از ادله رویکرد اول بود نیز نمی‌تواند دلیل بر اختصاص آیه بر همسران رسول خدا باشد، زیرا علاوه بر ادله ای که بر دیدگاه دوم یادآوری شد، روایاتی وجود دارد که آیه تطهیر در یک زمان دیگر نازل شده نه همزمان با آیات قبل و بعد و به دستور رسول خدا ﷺ در این جا قرار گرفت. در قرآن کریم این گونه موارد زیاد است که آیه ای با صدر و ذیل خود ارتباط نداشته باشد، بلکه صدرش در مورد چیزی، ذیلش در موضوع دیگر و وسطش نیز در مورد مطلبی باشد که ربطی به قبل و بعد نداشته باشد. (عروسی حویزی، ۱۴۱۵ ق، ۴، ص ۲۷۷)

با بطلان رویکرد نخست و اثبات رویکرد دوم، سرنوشت دو رویکرد دیگر نیز روشن می‌شود، زیرا رویکرد سوم ترکیبی از رویکرد اول و دوم بود و رویکرد چهارم دایره اش گسترده تر بود و یک روایت دلیل آن بود و گفتیم که از نظر معیار علمی و عقلی یک حدیث نمی‌تواند در برابر ده ها حدیث معتبر قد علم کند.

نتیجه

اهل بیت در لغت به معنای ساکنان خانه، خویشان، بستگان و خانواده، و در اصطلاح منظور از آن بخشی از خاندان رسول مکرم اسلام ﷺ است. در اینکه مصداق خارجی آن چه کسانی هستند، میان دو فرقه شیعه و سنی اختلاف دیدگاه وجود دارد. عالمان شیعه اهل بیت را به بخشی از اعضای خاندان رسول خدا اطلاق می‌کنند که دارای ویژگیها و مؤلفه های خاصی هستند مانند نسبی بودن و همسویی و پیوند علمی و عملی با رسالت پیامبر. اما عالمان اهل سنت آراء مختلف و پراکنده ای در مفهوم اصطلاحی و مصداق اهل بیت دارند. عده ای از دانشمندان آنها مصداق اهل بیت در آیه مبارکه تطهیر را «علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام» می‌دانند، بعضی دیگر آن را منحصر به زنان پیامبر کرده، و عده

ای آن را زنان و فرزندان به شمول علی، و جمعی نیز توسعه داده و شامل تمام بنی هاشم و بنی عبدالمطلب دانسته است. قدر مسلم و مشترک بین دانشمندان شیعه و سنی از مصداق اهل بیت که هر دو دسته قبول دارند امام امیرالمومنین علی، فاطمه زهرا، امام حسن و امام حسین علیهم السلام هستند. به عقیده عالمان شیعی این آیه مبارک بیانگر ویژگی خاصی به نام «عصمت» و مصونیت از هر نوع خطا و اشتباه در اهل بیت علیهم السلام است که جایگاه آنها را از بقیه انسانها به جز انبیای الهی متمایز می سازد.

کتابنامه

قرآن کریم

- ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمرو، **تفسیر القرآن العظیم** (قرن هشتم)، تحقیق: محمد حسین شمس الدین، بیروت: دار الکتب العلمیة، منشورات محمدعلی بیضون، ۱۴۱۹ ق، چاپ اول.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (بی تا). **لسان العرب**، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- آلوسی، سید محمود، **روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم**، تحقیق: علی عبدالباری عطیه، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق، چاپ اول.
- بابایی، علی اکبر، **مکاتب تفسیری**، قم، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۱ ش.
- بیضون، لیب، **تصنیف نهج البلاغه**، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵ ش.
- حسکانی، عبید الله بن احمد، تحقیق: محمد باقر محمود، **شواهد التنزیل لقواعد التفضیل**، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، (۱۴۱۱ ق)، چاپ اول.
- خزاز رازی، ابی القاسم علی بن محمد بن علی، **کفایة الأثر فی النص علی الأئمة الاثنی عشر**، تحقیق: سید عبد اللطیف حسینی کوه کمری، ناشر: انتشارات بیدار - قم، ۱۴۰۱ هـ.
- رازی، فخرالدین، ابو عبدالله محمد بن عمر **مفاتیح الغیب** (قرن ششم)، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۰ ق، چاپ سوم.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد بن مفضل، **المفردات فی غریب القرآن**، بیروت: دارالکتب العربیه، ۱۳۹۲ ق.
- سیوطی، جلال الدین، **الدر المنثور فی تفسیر المأثور**، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، قم: ۱۴۰۴ هـ.
- سیوطی، جلال الدین ابو الفضل عبد الرحمن بن ابی بکر (متوفای ۹۱۱ هـ)، **الدر المنثور**، ناشر: دار الفکر - بیروت - ۱۹۹۳؛
- شوکانی، محمد بن علی، **فتح القدیر** (قرن سیزدهم)، دمشق، بیروت: دار ابن کثیر، دار الکلم الطیب، ۱۴۱۴ ق، چاپ اول.

طباطبایی، محمد حسین، المیزان، تهران، انتشارات بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، ۱۴۱۷ق.

طبرسی، فضل بن حسن، (و مترجمان)، تحقیق: رضا ستوده، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات فراهانی، ۱۳۶۰ ش، چاپ اول.

طبری، ابو جعفر محمد بن جریر (قرن چهارم)، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار المعرفة، ۱۴۱۲ ق، چاپ اول.

طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن (قرن پنجم)، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا، بی چا، ج ۸، ص: ۳۴۰.

عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین (قرن یازدهم)، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، قم: انتشارات اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ق، چاپ چهارم.

فسوی، أبو یوسف یعقوب بن سفیان (متوفای ۲۷۷هـ)، المعرفة والتاریخ، تحقیق: خلیل المنصور، ناشر: دار الکتب العلمیة - بیروت - ۱۴۱۹هـ - ۱۹۹۹م؛

فضل الله سید محمد حسین، تفسیر من وحی القرآن (قرن پانزدهم)، بیروت: دار الملائک للطباعة والنشر، ۱۴۱۹ ق، چاپ: دوم.

مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، (۱۳۶۰ش).